

Ooperi saamislugu

Pärast «Simon Boccanegra» esietendust Venezias 1857. aasta märtsis pidas Verdi läbirääkimisi Napoli San Carlo teatriga (foto lk. 29) ooperi «Kuningas Lear» loomise kohta, libreto Antonio Sommalt. Ooper aga jäigi kirjutamata. Lepinguga kooskõlas tuli 1858. aasta jaanuariks leida uus tükk. Verdi tegi valiku oma endise kaastöötaja Eugène Scribe'i «Gustav III ehk Maskiball» (Le bal masque) kasuks, mille prantsuse helilooja Daniel Auber (1782—1871) oli ooperina 1833. aastal Pariisis lavale toonud. Sama libreto oli teine Verdi kaastöötaja Salvatore Cammarano tõlkinud itaalia keelde ja kohandanud pealkirjaga «Regent» (Il reggente) Saverio Mercadantele (1795—1870), kelle ooper esietendus Torinos 1843. aastal. Libreto vastu tundis huvi ka Bellini, kuid temal jäigi see vaid kavatsuseks. Vaatajateni jõudis aga 1841. aastal Bologna helilooja Vincenzo Gabussi (1800—1846) ooper «Valois' leebus» (Clemenza di Valois).

Verdi pöördus palvega «Kuningas Lear'i» libretisti Antonio Somma poole, et ta tõlgiks uuesti prantsuse keelest Scribe'i viievaatuselise libreto ja kohandaks selle kolmele vaatusele. Lõplikule kokkuleppele jõuti alles 1857. aasta oktoobris, seega kolm kuud enne planeeritud esietendust. Somma töötas kiiresti ja saatis veel enne sama kuu lõppu Verdile esimese vaatuse. Verdi oli tema tööga tervikuna rahul, kuid palus muudatusi teha terves reas lõikudes, kus tema arvates jäi vajaka draamaatilisusest ja sõna vahedusest. Kaks nädalat hiljem oli valmis 2. vaatus ja Verdi saatis libreto kokkuvõtte tensorile, aimates juba ette, et monarhi mõrvamise etendamisega teatrilaval on seotud tõsised raskused. Nad olid juba Sommaga arutanud, kas mitte viia tegevus 12. sajandisse, aga pärast 3. vaatuse valmimist lükkas Verdi selle ettepaneku tagasi, sest see tundus talle liiga jõhker ja toores aeg Louis XIV õukonna stiilis tegelastele. Lõpuks otsustasid nad viia tegevuse 17. sajandi Stettinisse Pomeranias (praegune Szczecin) ja muuta pealkirjaks «La vendetta in domino» (Kättemaks dominos).

Just enne plaanitud esietendust heitis üks Mazzini poolehoidjatest pommi Napoleon III ja keisrinna Eugénie kalessi, kui nad 14. jaanuaril 1858. a. olid teel teatrisse Rossini «Wilhelm Telli» etendusele. Üks aasta enne seda oli keegi sõdur tunginud kallale Napoli kuningas Ferdinandile ja teda kergelt täägiga haavanud. Seepärast ei tahtnud Napoli tsensorid kuidagi, et laval tapetakse kuningat. Tsensorid nõudsid, et ooperi kangelane oleks tavaline mees, et sõbra naise asemel oleks sõbra õde, maskiballi ei tohtinud olla ja mõrva ka mitte.

San Carlo teatri juhtkond tegi ettepaneku viia tegevus 14. sa-

jandi Firenzesse ja panna pealkirjaks «Adelia degli Adimari» (Adelia Adimari kohta), lisaks muud muudatused, aga Verdi keeldus, mispeale teater ähvardas kohtu teel 50 000 tukati suuruse rahatrahviga. Verdi koos oma advokaadiga esitasid vastulause. Asi lahenes siiski rahuldavalt. Verdi võis lavastada «Kättemaksu dominos» mujal, vastutasuks aga tuua Napolis lavale «Simon Boccanegra», mida San Carlos ei olnud enne mängitud.

Verdi pakkus «Kättemaksu dominos» Rooma teatrile «Apollo» (foto lk. 29), kes oli nõus ooperit lavastama kooskõlas paavstliku tsensuuriga. Tsensuur nõudis tegevuspaigaks mitte-Euroopa maad. Pärast pikka arupidamist otsustasid Verdi ja Somma iseseisvussõjaeelse Bostoni kasuks. Kuna kuningast oli saanud koloniaalvalduste kuberner, tuli libretot veelgi muuta. (Vanemates allikates tuuakse libreto ümbertegijana F. M. Piave). Scribe'i algupärane «Le bal masque» sai nüüd lõplikuks pealkirjaks «Un ballo in maschera». Vaatamata vastumeelsusele, tehti veel mitmeid järeleandmisi, et mitte anda põhjust uueks teatriskandaaliks.

Niisiis sai ajaloolisest Gustav III-st Bostoni kuberner Riccardo Warwick, Scribe'i libreto René Ankarström (ajaloos Johan Jakob

Verdi «Un ballo in maschera» proovil.

Melchiorre Delfico akvarell-karikatuur. 1858, Villa Sant'Agata, Busseto. Verdi saabus 1858. aasta jaanuaris Napolisse, et valmistada ette oma uut ooperit. Tegelaste nimekirjas oli ka tema lemmiktenor Fraschini (seisab) ja sopran Fioretti (istub). Verdi sõber Delfico tegi proovidel mitmeid pilte ja karikatuure.

Ankarström — vt. lk. 16), muutus Renatoks, vandenõulasteks said Tom ja Samuel, meremees Christian — Silvanoks, nõid Arvedson — Ulricaks, muutmata jäi vaid Amelia nimi.

Scribe'i libretos oli kasutatud ajaloolisi nimesid, mitte karaktereid, et luua järjekordne melodraama, millel puudus tegelik side Gustav III ajaga. Scribe tegi Ankarströmi naisest Ameliest kuninga armukese. Kummalisel kombel lõi ta ka paaž Oscari kuju, kes oleks hoopis tõenäolisemalt võinud olla kuninga lemmikuks. Gustav III vastuoluline isiksus, kes mõrvamise ajaks oli kujunemas tõsiseks — kuigi väga kõikuva loomuga — riigimeheks, muutus Somma tõlkes ja ümberkorralduses veelgi tõekaugemaks. Verdi ise ütles, et see peab väljendama 18. sajandit ühes selle elegantsi, vaimustuse ja nõtkusega.

Esietendus määrati 17. veebruarile 1859. aastal, vaatamata teravale poliitilisele situatsioonile. Verdi ja Giuseppina Strepponi (Verdi tulevane abikaasa, sama aasta augustis nad ka abiellusid) saabusid Rooma jaanuaris ja leidsid trupi etendusvalmina. Esietendus tõi triumfi. Esimest korda sel õhtul karjuti «Viva Verdi!», mis levis kulutulena üle Itaalia, mida maaliti seintele, lippudele, kar-

«Viva V-E-R-D-I», joonistus, Verdi-instituut, Parma.

juti Põhja-Itaalias austerlaste ärritamiseks. Sest V-E-R-D-I tähendas: Vittorio Emmanuele, Re d'Italia (Vittorio Emmanuele, Itaalia kuningas).

Tundub, et «Maskiballis» ei ole midagi, mis võinuks valla päästa niisuguse karje sügavalt Itaalia psühe'st. Ainult Verdi geeniuse emotsionaalne jõud ja resonants. Kuid operi edu ei tinginud ainult patriootilise tunde tõus, vaid eelkõige kunstiline tase. Publik elas kaasa kogu etenduse vältel, Rooma kriitikud kirjutasid sellest kui uuest sammust Verdi arengus, kiites orkestratsiooni pehmust ja sädelust, meloodilise kauniduse ja dramaatilise tõepärasuse ühtsust.

Vaatamata raskustele ja kompromissidele, oli sündinud üks Verdi kaunimatest operitest. See kuulub helilooja loome keskikka, mille karakterid on inimlikult rikkad ja mille soojus ja jõud helikeelse põimuvad varasema, «Traviatast» tuntud kerguse ja elegantsiga. Instrumentatsioon annab tunnistust Verdi edasiminekust orkestratsiooni mitmekesistamisel ja paindlikustamisel.

Somma libreto on sujuv ja muusikaküps, kuigi pisut ilutsev ja vähem vahetu, kui Verdi teiste libretistide, eelkõige Piave ja Cammarano tööd. Verdi muusika on väga teemakohane ja konkreetiseeritud: Oscari lõbus nobedus, Riccardo (Gustavi) naerusegune ironia, vandenõulaste mõnitavad pilked jne.

Esteetilises mõttes on see sama rõõmustav nagu «Traviata», «Othello» või «Falstaff».

Tenor GAETANO FRASCHINI (1816—1887) laulis 1840. kuni 1848. aastani Napoli San Carlo teatris ja oli spetsialiseerunud Verdi teoste ettekandmisele. Ta oli paljude Verdi ooperite esmaesitajaks: «Alziras» laulis ta Zamoro osa, 1848. aastal esines «Korsaari», 1849. — «Võitlus Legnano all», 1850. — «Stiffelio» esietendusel, 1859. — «Maskiballis» oli esimene Gustav III (siis nime all Riccardo) ja 1871. aastal kutsus Verdi Fraschinit laulma Radamesi osa «Aida» esietendusel. Joonistus Raccolta Bertarelli kollektsioonist Milanos.

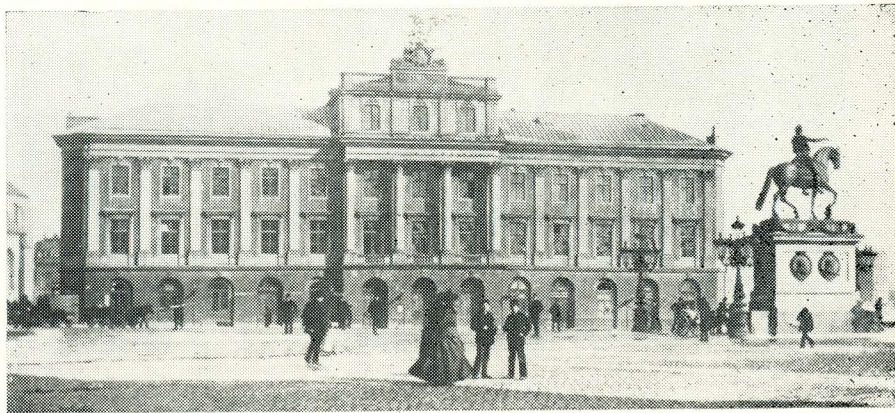

AJALOOST

Rootsi kuningas GUSTAV III (sündis 1746. a.) oli juba noorena väga andekas, tegutsemishimuline ja selge pilguga, haruldase mäluga. Sai väga hea hariduse. Kuningaks sai 26-aastasena, peale oma isa, kuningas Adolf Fredriki surma. Kasutades Kübaratepartei ja Müt-sidepartei vahelisi vastuolusid, viis läbi 1772. aastal riigivõimu tugevdava riigipöörde. Tema eeskujuks oli Prantsusmaa revolutsioon. Püüdis välitseda valgustatud absolutismi vaimus, oli mõjustatud füsiokratismi ideedest. Reformidega suurendas kuninga privileege, mistõttu kaotas kiiresti kõrgeadli poolehoidu. Rahva hulgas oli populaarne, tema valitsemisaega nimetati «kuldseks ajaks». Oma liigse luksusjani ja võimutaotlustega tekitas tšesele palju vaenlasi, teda nimetati «haritud despoodiks».

Gustav külastas tihti kuulsaima ennustaja proua Britta Arvedsoni salongi, kes oli tuntud mitte ainult kui ennustaja, vaid ka kui intrigant.

Gustav III oli väga kultuuri- ja kunstilembeline. Tema ajal moodustati esimesed muusikaühingud, asutati esimesed rahvuslikud teatrid. 1782. aastal sai valmis Kuninglik Ooperiteater, arhitektiks Carl Fredrik Adelcrantz. Hoone lammutati 1891. aastal ja samale kohale ehitati praegune Rootsi Kuninglik Ooper.

Kuninglikus Ooperis toimus 16. märtsil 1792. aastal saatuslik maskiball, kus Gustav III tulistati. Ta elas veel 13 päeva ja suri 29. märtsil.

Atentaat Gustav III-le tekitas suuri vastukajaid kogu Euroopas. Sellest räägiti ja kirjutati palju. Teada on ka hulgaliselt maale ja joonistusi. Siin kujutatu on tunnistajate seletuste põhjal tehtud saksa kunstniku Johan Martin Willi joonistus. (Pildi valmimisaeg oletatakse 1792—1806). Kuningas on peale tulistamist viidud tema kabinetti ooperimajas. Selle kabineti sisustus ja ka seinapaneelid viidi peale hoone lammutamist Gripsholmi lossi ja tuba taastati seal esialgsel kujul. Samas lossis asub praegugi Gustavi vere plekkidega tugitool.

Peale Gustav III surma krooniti kuningaks tema 13-aastane poeg Gustav IV Adolf (1778—1837). Kuninga testamendi põhjal sai noore kuninga eestkostjaks Gustav III vend hertsog Karl (1748—1818).

Kuninga mõrvar Johan Jakob ANKARSTRÖM (tundmatu kunstniku gravüür, asub Kuninglikus Raamatuogus), sünd. 1763, sai aadlihariduse. Oli tuntud kui äge ja jonnakas protsessija, kritiseeris ägedalt kuningat ja sattus kiiresti tema vastaste hulka. Tema viha Gustavi vastu kasvas ja kõigis viltuminekutes süüdistas ta kuningat. Anti Tema Majesteedi solvamise eest kohtu alla. Protsess oli veel pooleli, kui Ankarström astus ühendusse krahvide Horni ja Ribbinguga, kes pühendasid teda kuninga mõrvamise plaanidesse. Täpsemat põhjust Ankarströmil Gustav III vihata ei ole ajaloost teada, kindel on aga, et kuningal ei saanud olla armuvahekorda kapten Ankarströmi naiseaga.

Maskiballil Ankarström tulistas kuningat lähedalt selga. Tema relvadeks olid roostetanud naeltega laetud kaks püstolit ja suur pussnuga (vt. lk. 27) juhuks, kui püstolid ei tööta. Kui tulistamisel haav ei ole surmav, sureks kuningas gangreeni. (Gustav III suri

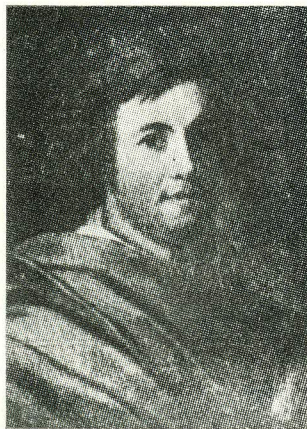
tegelikult veremürgituse tagajärjel.)

Krahv Ankarström arreteeriti järgmisel päeval ja hukati 2 päeva enne Gustav III surma.

Убийца Густава III Иохан Якоб АНКАРСТРЕМ и заговорщики А. Л. Риббинг (слева) и К. Ф. Хурн.

VANDENÕULASED

Krahv Adolf Ludvig RIBBING (1765—1843) on kujutatud tundmatu kunstniku maalil. Ribbing vihkas kuningat puhtisiklikel põhjustel, kuna Gustav III takistas teda abiellumast. Pärast atentaati kuningale saadeti maalt välja ja ta elas Prantsusmaal de Leuve nime all 78-aastaseks.

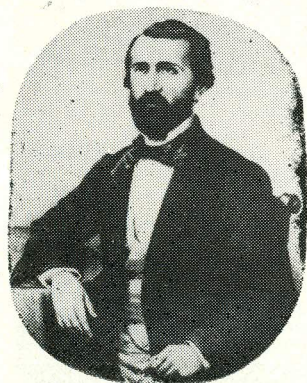
Krahv Claes Fredrik HORN (1763—1823)

tahtis kuningale kätte maksta oma isa arreteerimise eest 1778. a. Riigipäeval. Mõlemad vandenõulased motiveerisid mõrvasellega, et nad on valgustusajastu vabadusideede pooldajad ja põlgavad despotismi. Pärast atentaati saadeti samuti maalt välja ja ta elas Taanis Fredrikssoni nime all. Pildil on fragment C. von Breda maalist.

OBERTO, CONTE DI SAN BONIFACIO, esiettekanne (Oberto, krahv Bonifacio)	— 1839	Milano
Libreto — Antonio Piazza ja ? Temistocle Solera		
UN GIORNO DI REGNO — Il finto Stanislao (Kuningas üheks päevaks — Vale-Stanislaw)	1840	Milano
Libreto — Felice Romani (prantsuse farsi «Vale-Stanislaw» järgi)		
NABUCCO (Nabucodonosor)	1842	Milano
Libreto — T. Solera (Auguste Anicet Bourgeois' ja Francis Corne samanimelise näidendi järgi)		
I LOMBARDI ALLA PRIMA CROCIATA (Lombardlased esimesel ristikäigul)	1843	Milano
Libreto — T. Solera (Tommaso Grossi samanimelise poeemi järgi)		
ERNANI	1844	Venezia
Libreto — Francesco Maria Piave (Victor Hugo näidendi «Hernani» järgi)		
I DUE FOSCARI (Mõlemad Foscarid)	1844	Rooma
Libreto — F. M. Piave (Lord Byroni samanimelise tragöödia järgi)		
GIOVANNA D'ARCO (Jeanne d'Arc)	1845	Milano
Libreto — T. Solera (F. Schilleri samanimelise näidendi järgi)		
ALZIRA	1845	Napoli
Libreto — Salvatore Cammarano (Voltaire'i tragöödia «Alzira ehk ameeriklased» järgi)		
ATTILA	1846	Venezia
Libreto — T. Solera (Zacharias Werner'i tragöödia «Attila, hunnide kuningas» järgi)		
MACBETH	1847	Firenze
Libreto — F. M. Piave (W. Shakespeare'i tragöödia järgi)		
I MASNADIERI (Röövlid)	1847	London
Libreto — Andrea Maffei (F. Schilleri samanimelise näidendi järgi)		
IL CORSARO (Korsaar)	1848	Triest
Libreto — F. M. Piave (Lord Byroni järgi)		
LA BATTAGLIA DI LEGNANO (Võitlus Legnano all)	1849	Rooma
Libreto — S. Cammarano		
LUISA MILLER	1849	Napoli
Libreto — S. Cammarano (F. Schilleri «Salakavalus ja armastus» järgi)		
STIFFELIO	1850	Triest
Libreto — F. A. Piave (Émile Souvestre'i ja Eugène Bourgeois' näidendi «Karjane» järgi)		
RIGOLETTO	1851	Venezia
Libreto — F. M. Piave (V. Hugo draama «Kuningas lõbutseb» järgi)		
IL TROVATORE (Trubaduur)	1853	Rooma
Libreto — S. Cammarano (Antonio García Gutiérrezi samanimelise draama järgi)		

LA TRAVIATA (Traviata) Libreto — F. M. Piave (A. Dumas' romaani «Kameeliadaam» järgi)	1853	Venezia
LES VÉPRES SICILIENNES (Sitsiilia verepulg) Libreto — Eugène Scribe ja Charles Duveyrier	1855	Pariis
SIMON BOCCANEGRA Libreto — F. M. Piave (A. G. Gutiérrezi järgi)	1857	Venezia
UN BALLO IN MASCHERA (Maskiball) Libreto — Antonio Somma (E. Scribe'i libreto järgi Daniel Auberi ooperile «Gustav III ehk Maskiball»)	1859	Rooma
LA FORZA DEL DESTINO (Saatuse jõud) Libreto — F. M. Piave (Angel Perez de Saavedra näidendi «Don Alvar ehk Saatuse jõud» järgi)	1862	Peterburg
DON CARLOS Libreto — Joseph Méry ja Camille du Locle (F. Schilleri samanimelise näidendi järgi)	1867	Pariis
AIDA Libreto — A. Ghislanzoni	1871	Kairo
OTHELLO Libreto — A. Boito (W. Shakespeare'i järgi)	1887	Milano
FALSTAFF Libreto — A. Boito (W. Shakespeare'i komöödia «Windsori lõbusad naised» järgi)	1893	Milano

Meloodia ja harmoonia tohivad kunstniku käes olla vaid vahendiks, et sünniks muusika...

G. Verdi

Kunstnik peaks olema isiksus, et ta olcks tema ise, või veel parem, kui ta oleks ooperis see isiksus, keda ta kujutama peab.

G. Verdi

Algusest peale on Verdi püüdnud luua muusikat, mis oleks laiadele rahvahulkadele lähedane ja arusaadav. Just muusikalise keele lihtsuses nägi Verdi teed inimtunnete sügavaimale väljendusele, karakterite realistlikule kujundamisele...

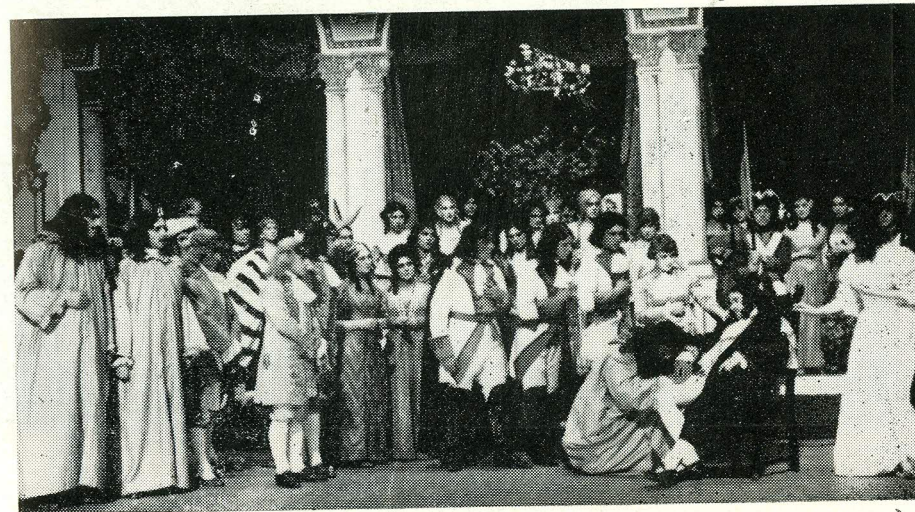
D. Šostakovič

Ma armastan Verdis tema meloodiate rikkust ja jõudu, tema harmoonia «mittepealekäivust». Verdil on võime kirjutada ootamatuid jätkusid ja olla ometi alati «õige»... Lauluhääled domineerivad ja orkester on taust — aga milline taust!...

B. Britten

Verdi ooperid «Estonias»

Attila	— mängukavas alates 1976. aastast
Luisa Miller	— mängukavas alates 1981. aastast
Rigoletto	— lavastatud 1944, 1946, 1953 ja 1968
Trubaduur	— lavastatud 1927, 1940 ja 1967
Traviata	— lavastatud 1916, 1918, 1933, 1941, 1950, praeguses mängukavas alates 1974. aastast
Don Carlos	— lavastatud 1971
Aida	— lavastatud 1923, 1932 ja 1964
Othello	— lavastatud 1929 ja 1963

«Maskiball»

Esietendus 25. oktoobril 1928. a.

Georg Tuksami tõlkes

Näitejuht — Arnold Viisimaa, muusikajuht — Juhan Aavik, koormeister — Verner Nerep, dekoratsioonid — Aleksander Tuurand, kostüümid — Olga Oboljaninova-Krümmer

Osades:

Riccardo, Bostoni kuberner — Karl Ots; Renato, tema sekretär — Karl Viitol ja Aleksander Arder; Amelia — Helmi Einer, Niina Romanova ja Ida Loo; Ulrica — Valentine Kask; Oscar — Olga Krull-Mikk; Silvano — Kaljo Raag; Samuel — Nikolai Suursööt jt.

Esitati 10 korda (kuni 1. juulini 1929. a.)

Pildil — Karl Ots, Karl Viitol ja Olga Krull-Mikk

Esietendus 26. märtsil 1961. a.

Aliide Halliste tõlkes

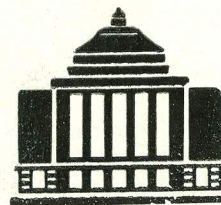
Dirigent — Vallo Järvi, lavastaja — Paul Mägi, lavakujundus ja kostüümid — Eldor Renter, koormeisterid — Tiiu Targama ja Ira Trilljärv

Osades:

Rootsi kuningas Gustav III — Viktor Gurjev ja Hendrik Krumm; krahv René Ankarström — Tiit Kuusik ja Georg Ots; Amelia — Aino Külvand; Oskar — Veera Nelus ja Jelena Solovjova; Krahv Ribbing — Teo Maiste; krahv Horn — Ervin Kärvet ja August Sepp; Ulrike — Urve Tauts; Madrus — Ants Aasma; Ülemkohunik — Edgar Härmsen ja Uno Kreen; Amelia teener — Enno Eesmaa ja Heino Otto

Esitati 65 korda (kuni 1969. aastani)

Pildil — Aino Külvand, Georg Ots ja Hendrik Krumm

IAAT · ЭСТОНИЯ ·

ДЖУЗЕППЕ ВЕРДИ

БАЛ-МАСКАРАД

Опера в 3-х действиях, 6-и картинах

Либретто — Антонио Сомма

(По либретто Эжена Скриба к опере Даниеля Обера
«Густав III или Бал-маскарад»)

Перевод — Хендрик Крумм и Алийде Халлисте

Постановкой отмечается

30-летие сценической деятельности
народного артиста СССР ХЕНДРИКА КРУММА

Премьера 21 декабря 1985 г.